

ACTA

historica et archæologica

MEDIAEVALIA

30

número

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ACTA HISTORICA ET ARCHÆOLOGICA MEDIÆVALIA
NÚM. 30 BARCELONA, 2009-2010

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ACTA HISTORICA ET ARCHÆOLOGICA MEDIÆVALIA

Any 2009-2010

Núm. 30

Directors

Salvador CLARAMUNT
Antoni RIERA

Secretari de redacció

Josep HERNANDO

Consell de redacció

Prim BERTRAN	Imma OLLICH
Núria de DALMASES	Manuel RIU
Josep HERNANDO	Milagros RIVERA

Consell assessor

Thomas N. BISSON	Salvatore FODALE
Henri BRESCH	Luis A. DA FONSECA
Franco CARDINI	Paul FREEDMAN
Francesco C. CASULA	Nilda GUGLIELMI
Odilo ENGELS	Anthony LUTTRELL
Míkel de EPALZA	Emilio MITRE
Maria T. FERRER	Josep M. ^a SALRACH

Col·laboradors científics

Tots els professors del Departament d'Història Medieval, Paleografia i
Diplomàtica

ÍNDIX

<i>Manuel Riu Riu, In memoriam</i>	7
--	---

FONTS I DOCUMENTS

FRANCESC RODRÍGUEZ BERNAL: <i>Documents carolingis del castell i terme de Cardona (979-1000)</i>	11
CARLOS J. GALBÁN MALAGÓN: <i>A morte e os impostos. Algúns documentos da Casa de Moscoso na Baixa Idade Media</i>	35

HISTÒRIA

JOSÉ MARÍN, R.: <i>Grecia y los eslavos en el «Chronicon» de San Isidoro de Sevilla</i>	69
DOLORS BRAMON, ROSA LLUCH: <i>Una algarada andalusina a la Costa Brava, l'any 935</i>	85
ALESSANDRA ARRU: <i>Un caso di uso politico della storia: la Battaglia della Plana dei Merli (1389)</i>	93
XAVIER PONS I CASACUBERTA: <i>La comissió creada pel rei Joan I i la reina Violant a partir dels pogroms contra els jueus de 1391. Espoliació del capital i patrimoni dels jueus i conversos</i>	119
ANTONI RIERA MELIS: <i>La Diputació del General de Catalunya, 1412-1444. El desenvolupament d'una administració autonòmica medieval en un context conflictiu</i>	153
ALESSANDRO SODDU: <i>«Magni baroni certo e regi quasi». I Malaspina fra Lunigiana, Lucca e Sardegna</i>	251

M. CARMEN RIU DE MARTÍN: <i>Los negocios, la vida social y familiar de los ceramistas barceloneses del primer cuarto del siglo xv</i>	261
ANTONI ALBACETE I GASCÓN: <i>Les confraries de lliberts negres a la corona catalanoaragonesa</i>	307
EMILIO MARTÍN GUTIÉRREZ: <i>Estructura económica y grupos de campesinos en la villa de Tarifa a finales de la Edad Media</i>	333
GIACOMO FLORIS: « <i>Instructions fetes per los administradors del hospital general de Santa Creu</i> ». <i>Gli ordinamenti inediti della baronia di Posada nel XVI secolo</i>	359

CIÈNCIES I TÈCNIQUES HISTORIOGRÀFIQUES

SERGI GRAU TORRAS: <i>Historiografía del catarismo en Cataluña: estudios y documentos (siglo XIII)</i>	375
--	-----

ARQUEOLOGIA

JOSÉ IGNACIO PALACIOS SANZ: <i>Campanas góticas en Castilla y León. Un patrimonio sonoro</i>	411
JOSÉ IGNACIO PADILLA, KAREN A. RUEDA: <i>El sonido de la guerra: las trompas de la fortaleza medieval de Ausa (Zaldibia, Gipuzkoa)</i>	453

RESSENYES

ELVIS MALLORQUÍ: <i>El forn de vidre de Santa Pellaia de l'any 1304</i>	489
FRANCISCO GARCÍA FITZ: <i>Las Navas de Tolosa</i> , Barcelona: Editorial Ariel, 2005, 588 pp.	513
FLOCEL SABATÉ: <i>La feudalización de la sociedad catalana</i> , Universidad de Granada, 2007, 254 pp.	515
ORIOL MURALL DEBASA: <i>Índex d'articles publicats. Núms. 1-30</i>	519

MANUEL RIU RIU. IN MEMORIAM

El dos de enero de este año 2011 falleció en Sant Llorenç de Morunys el Dr. Manuel Riu. Hacía ya bastante tiempo que su salud se debilitaba de manera continuada. Para nuestro Departamento de Historia Medieval, Paleografía y Diplomática ha sido perder una parte de nuestra memoria histórica y sobre todo un gran maestro. Para mí, en particular, ha sido perder un referente de mi universidad, ya que, desde que entré en ella como estudiante en 1962, la figura de Manuel Riu siempre estuvo presente en mi paisaje universitario.

Cursé con él asignaturas en cuarto de carrera antes de que ganara la cátedra de Granada. Era entonces el más estrecho colaborador del Dr. Alberto del Castillo, catedrático de Historia Medieval, y toda una institución en la facultad. Ambos constituían un perfecto tándem que formó a numerosos futuros arqueólogos y profesores. Alberto del Castillo, con su carácter duro, exigente y enérgico, y Manuel Riu, con su bonhomía consustancial a su personalidad

La jubilación de Alberto del Castillo permitió el regreso a Barcelona de Manuel Riu como catedrático de Historia Medieval; se reencontró con sus antiguos discípulos y viejos amigos, algunos de los cuales, como él mismo, lo habían sido también de Jaume Vicens Vives. Compartí con el Dr. Riu la mayoría de mis avatares universitarios y burocracias propias del alma máter. Las relaciones personales con Manuel Riu siempre fueron para todos los miembros del departamento fluidas, y muchas veces abusamos, unos más que otros, de su enorme paciencia.

Juntos fundamos la revista *Acta historica et archaeologica mediævalia*, que codirigimos durante un largo período. Su incansable laboriosidad le llevó también a dirigir destacadas publicaciones, a intervenir en numerosos congresos nacionales e internacionales, y a ser miembro de prestigiosas instituciones académicas. A nivel

personal la realización de un viaje a Nueva York en 1972 y a San Francisco en 1975 marcaron en el futuro nuestras siempre cordiales relaciones personales.

Nuestra universidad, y en especial nuestro departamento, le dedicaron, cuando se jubiló, sendos homenajes de sus discípulos arqueólogos de toda España y de Europa, y dos volúmenes especiales de nuestra revista por parte de los no arqueólogos.

Quiero resaltar en especial su concepto del estricto cumplimiento de sus obligaciones académicas, ya que hasta el mismo momento de su jubilación nunca dejó de impartir una clase. Después, como profesor emérito, siguió acudiendo a su despacho puntualmente.

Para mi generación se ha ido un referente universitario de primera categoría, precisamente en un momento en que la universidad, o por lo menos ciertas facultades, parecen aspirar a convertirse en institutos, mientras los profesores asistimos, entre impotentes o en algunos casos autocomplacidos, a unos cambios que muestran claramente el inicio de unos nuevos tiempos que nunca se sabe como acabarán, ni siquiera los sociólogos, y aun menos las perspicaces mentes pedagogas.

Sirvan estas palabras para recordar a Manuel Riu en nombre de todos los que hemos sido sus alumnos, discípulos, colaboradores, amigos o simplemente admiradores, que con toda seguridad se encontrarán dispersos por varios países. Gracias por todo, Dr. Manuel Riu.

Salvador Claramunt
Catedrático de Historia Medieval
Universitat de Barcelona

FONTS I DOCUMENTS

DOLORS BRAMON I ROSA LLUCH

**UNA ALGARADA ANDALUSINA A LA COSTA BRAVA,
L'ANY 935**

ABSTRACT

Some years ago we studied the toponyms that appear in the chronicle of the historian from Cordova Ibn Hayyân. He describes a Muslim attack to the Christian shores in the summer of 935. The caliphal fleet punished the village of Salses and then continued towards the south to Empúries and several places in the Baix Empordà and Barcelona's surroundings. At one point on the coast so far undetermined, the attackers were divided and lighter ships followed the Ter River and devastated the plain of Girona. Thanks to a Christian document of 1063, we identify the toponym that appears as «Qâlat Mar-wân», and we also demonstrate that corresponds to the future town of Palamós. This identification allows advancing the first mention of this population and to correct with new items the etymology proposed by Coromines and others.

La crònica escrita en àrab pel prestigiós autor cordovès Ibn Hayyân¹ parla d'un atac que va efectuar l'estiu de l'any 935 una flota califal contra costes cristianes. La notícia és única i, malauradament, els topònims que s'hi esmenten han sofert una gran deturpació. Els primers estudiosos que se'n varen ocupar localitzaren aquest

1. Ibn HAYYÂN, *al-Muqtabis V*, ed. Pedro CHALMETA, Federico CORRIENTE y Muhammad SUBH, Instituto Hispano Árabe de Cultura, Madrid 1979, pp. 248-249.

atac a Marsella, Niça i a altres indrets del golf de Lleó.² Pere Balañà avançà en aquesta investigació i situà l'algarada en territori català.³

Nosaltres vam proposar una nova identificació dels llocs atacats i vam poder fixar correctament alguns dels topònims esmentats en les terres gironines,⁴ però encara en va quedar un per identificar, cosa que ara ens proposem de fer. Primer, però, reproduïrem la traducció de la notícia de l'atac:

L'estol atacà els territoris dels francs (*al-Faranjah*), que Déu els destrueixi! ... Estava compost per quaranta naus: vint d'incendiàries, que duïen nafta i enginyers bèl·lics marítics, i vint que transportaven els combatents. S'hi havien embarcat mil soldats i dos mil tripulants. Van sortir d'Almeria ... i el seu comandant es dirigí primerament a l'illa islàmica de Mallorca, on va romandre per tal de completar la seva inspecció.

Després, el dimecres 1 de juliol, saltà de l'últim port de l'illa. Va arribar a Salses (ـالس),⁵ en territori dels francs, dilluns 5 de juliol, i s'apropà a un lloc fortificat cap el qual la gent s'havia apressat per a refugiar-s'hi i els van assetjar. Els defensors sortiren de la fortalesa per a combatre'l i els musulmans s'enfrontaren amb ells. Lluitaren aferrissadament des de la matinada fins a l'hora de l'oració de la tarda. Això s'esdevenia dimarts 6 de juliol. Aleshores els francs foren vençuts i Déu oferí llurs esquenes: tres-cents dels seus homes foren morts.

2. Pedro CHALMETA, «La Méditerranée Occidentale et al-Andalus de 934 à 941: les donnés d'Ibn Hayyân», *Revista degli Studi Orientali*, Roma 1976, vol. L, pp. 337-351, i ID., «El estado cordobés y el Mediterráneo septentrional durante la primera mitad del siglo X. Los datos de Ibn Hayyân», *Actas del III Congreso Internacional sobre Culturas del Mediterráneo Occidental*, Barcelona, 1978, pp. 151-159. Més endavant, també seguí les seves propostes d'identificació Jorge LIROLA DELGADO, *El poder naval de al-Andalus en la época del califato omeya*, Universidad de Granada, Granada, 1993, pp. 238-239.

3. Pere BALANÀ, «¿Topònims catalans transcrits a l'àrab per Ibn Hayyân?», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. IV Miscel·lània Pere Bohigas*, Barcelona 1982, vol. II, pp. 23-49.

4. Dolors BRAMON y ROSA LLUCH BRAMON, «De nuevo sobre unos topónimos catalanes escritos por Ibn Hayyân (Verano del 935)», *Anaquel de Estudios Árabes* (Madrid), IX (1998), pp. 19-28 i ID., «Acerca de la navegación medieval por el curso bajo y medio del Ter y un texto de Ibn Hayyân», *Anaquel de Estudios Árabes* (Madrid), XI (2000), pp. 167-169 (reproduïts a *Mots remots. Setze estudis d'història i de toponímia catalana*, CCG Edicions, Girona 2002, pp. 59-70 i 71-74, respectivament).

5. Chalmeta indica que podria llegir-se *Banš*, que tradueix per *Vence*, bo i suggerint que podria indicar genèricament la Provença; Balañà l'identifica amb Pals (Baix Empordà). Pels dies de navegació indicats des de Mallorca, i per la lògica estratègia d'atac —de territori andalusí cap a un lloc determinat per anar baixant, després, costa avall—, creiem que ha de correspondre a un atac al nord d'Empúries (vegeu la identificació del topònim següent) i que molt probablement es tracti d'un «palus», amb significat d'aiguamoll' (vegeu Joan COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, 9 vols., Curial-La Caixa, Barcelona 1989-1999, s.v. «Pals») que podria al·ludir als existents a l'entorn de l'estany de Salses. Sobre el seu castell Vell, que té els orígens en època romana i que fou utilitzat durant tota l'edat mitjana, vegeu Pere PONSICH, *La Catalunya romànica*, Fundació Enciclopèdia Catalana, 28 vols., Barcelona 1994-1999, XIV, pp. 337-338.

L'estol es presentà a la ciutat d'Empúries ('*nyš*'),⁶ [centre de] les seves drassanes i refugi de llurs naus. Els musulmans van encerclar-la per terra i per mar, cremaren les naus [fondrejades] en el seu port i els ravals del seu entorn, i mataren tothom que hi trobaren. La matança que fou feta entre ells depassà els quatre-cents homes. Quan s'assabentaren de l'atac d'aquest estol, es reuniren els habitants dels voltants d'aquesta ciutat, la gent de les fortaleses que eren a prop i d'altres, i començaren la seva defensa des de l'interior.

Llavors el comandant d'aquestes naus en trià quinze de lleugeres i reforçades i les envià de nit cap a[l mas] Maçanet (*Massanî*) (Baix Empordà)⁷ i la seva contrada, perquè s'avancessin a la notícia de llur atac i se cità allà amb elles. Les naus van salpar cap allà dimecres 8 de juliol i ell les va seguir amb la resta de l'estol la nit del dimarts següent.

Les naus que s'havien avançat van saquejar molts masos i vastes regions, entre elles la Costa Roja (Gironès) (*al-Balât al-Ahmar*),⁸ Mont-ras (*al-Jabal al-Ajrad*)⁹ (Baix Empordà), i

6. Chalmeta ho tradueix per Niça. La identificació amb Empúries (que nosaltres també admetem) és deguda a BALAÑA, «*Topònims catalans?*», art. cit. i ens sembla convincent pel fet que figura com a centre de drassanes i bon port.

7. Chalmeta indica que podria tractar-se d'una mala lectura de *Massilia*, actual Marsella. BALAÑA, «*Topònims catalans?*», art. cit. (bo i recollint una suggerència de Vernet) llegí Maçanet i l'identificà amb un dels dos coneguts: Maçanet de la Selva. A continuació escriu (p. 36 i n. 68) que «l'almirall musulmà envià una avantguarda cap al sud, a la desembocadura del riu Tordera per on podia arribar la host del comte de Barcelona en ajut de les poblacions atacades, ubicades dins dels seus dominis». Aquesta identificació força els combatents a desplaçar-se per terra un bon tros, havent deixat els vaixells a la desembocadura del Tordera (o en el riu). Per contra, l'amabilitat de Mònica Bosch ens va fer conèixer l'existència d'un antic mas Maçanet, documentat almenys des de principis del segle XVI, situat al sud de Torroella de Montgrí i en el camí cap a Pals. Pensem que s'avé millor a l'estratègia de l'atac. Més endavant, també ens comunicà amablement que un altre document mostrava que un canal de reg, construït l'any 1806 i que passava per la seva quintana, desaguava en el Ter.

8. En àrab vol dir 'costa o calçada vermella'. Chalmeta transcriu el topònim sense proposar-ne identificació. Balaña el tradueix per Cap Roig (al sud de Calella de Palafrugell) i afegeix que «la crònica deu fer referència a la ruta litoral que uneix l'Escala, Torroella de Montgrí, Pals, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols i Maçanet. En aquest indret desembocava, aleshores, el tram de la Via Augusta que comunicava Girona i Barcelona passant pel Maresme». Però sorprèn que els diversos topònims que corresponen a llocs habitats en aquesta ruta siguin obviats en la crònica àrab en favor de l'única menció del nom d'un cap (i, precisament, d'un que encara avui resta sense urbanitzar!). El terme *balât* solia aplicar-se a les antigues calçades romanes i aquí hauria de designar un lloc de la Via Augusta. Caldria cercar-lo, doncs, en un punt de fàcil accés des del mar, per la qual cosa pensem que deu tractar-se de l'anomenat coll de Costa Roja (que no figura a l'*Atlas 1:50.000*, però sí a la *Gran Enciclopèdia Catalana* i encara és viu entre els que hi passem) al municipi de Sant Julià de Ramis, molt a prop del curs del Ter i per on anava la Via Augusta i hi passa encara la Carretera Nacional II. És a dir, que les quinze naus lleugeres enfilaren des de la costa Ter amunt fins al Congost, on desembarcaren els combatents i saquejaren els masos de Costa Roja i del pla de Campdorà, prop de l'actual Sarrià de Ter. Consta un atac similar l'any 1178, quan uns pirates mallorquins destruïren la canònica d'Ullà (vegeu JAIME VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, 22 vols., Madrid i Valencia 1803-1852, xv, p. 215).

9. En àrab vol dir 'muntanya pelada o sense vegetació'. És a dir, les naus de l'avantguarda navegaren Ter avall per unir-se a la resta de l'estol i saquejaren els masos del voltant de Palafrugell i de Mont-

d'altres. Déu els concedí molts captius i un botí valuós. L'estol marxà des del lloc on estava ancorat, la cala? (*Qâlat Marwân*),¹⁰ amb vent favorable, i fondejà en el port conegut pel cap Aspre (*al-taraf al-Ahrâs*) (Baix Empordà).¹¹ Aquí li va sortir a l'encontre el franc bàrbar conegut amb el nom de Paulo (*B.wluh*),¹² qui tenia un gran renom entre els cristians. S'inicià una batalla entre ells; Déu féu fugir els bàrbars i foren morts Paulo (*B.wluh*) i el seu germà, entre molts dels seus.

Després l'estol enfilà cap a Barcelona, que Déu l'esmicolí! A prop d'ella li sortí al pas un bàrbar al qual anomenaven? (*Balit*)¹³ amb el seu seguici. Els musulmans es dirigiren contra ell i el van combatre: foren morts? (*Balit*) i la major part dels seus companys. L'estol s'instal·là davant la ciutat de Barcelona i atacà dimecres 15 de juliol. Els barcelonins es refugiaren dins la ciutat, tancaren les seves portes per a protegir-se i lluitaren de dalt estant de les mu-

ras. Chalmeta tradueix per Montpeller, bo i dubtant del seu ètim *Mons puellarum*. La identificació de Mont-ras és deguda a Balañà.

10. És clar que, tal com diu Balañà, el terme *qâla* és una arabització del català «cala», però aquest autor la identifica amb la cala Morisca (la Selva), que en realitat és de poc calat i voltada de roques, cosa que dificultaria l'ancoratge i espera de les naus grans que esmenta el text. Cal advertir que una cala «de Maruano» és citada sense localitzar en un document de l'any 1123 (vegeu *Onomasticon*, s.v. «cala»).

11. Chalmeta tradueix per «Pointe Rugueuse» i «Punta Aspera», respectivament. Balañà l'identifica amb un Cap Aspre, al terme de Callella de Mar (Maresme). Cal notar, però, que un document del 889 que confirma les possessions del monestir de Sant Pau de Fontclara (Baix Empordà) parla dels «castellarum montis Aspero» (vegeu Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2 vols., IEC, Barcelona 1926-1950 i 1952, II, pp. 113-115, i, sobre aquest monestir, Joan BADIA I HOMS, M^a. L. RAMOS I MARTÍNEZ i J. VIVANCOS I PÉREZ, *Catalunya Romànica*, VIII, 233-238) i que, en la venda del *castrum de Monte Aspero* feta per Bernardus Gaufredi als comtes de Barcelona l'any 1065, s'especifica que «*quod alio nomine vocatur Pals*» (*Liber Feudorum Maior*, Barcelona 1945, vol. I, 410); és a dir, que queda clarament situat al Baix Empordà (vegeu Rafael DALMAU, ed., *Els castells catalans*, 6 vols., Barcelona 1979, 1990, II, 703-711). Val la pena d'afegir que Eva Sans ha demostrat que antigament l'aigua arribava a escassos metres de la vila de Pals i que els seus actuals arrossars constituïen un golf on podia accedir-s'hi amb una embarcació (cf. http://www.histocat.cat/pdf/el_punt_150908.pdf).

12. La lectura d'un *Paulo* o *Paulus* és de Chalmeta. Balañà, que situa, com hem vist, aquest atac al Maresme, el creu un monjo o abat del monestir benedictí de Sant Pol de Mar (documentat ja des del 855), però la veritat és que no consta la seva condició monàstica en el text. Si seguim el raonament de Balañà, podria tractar-se d'algun monjo del monestir de Fontclara, però la veritat és que no tenim més elements per a conèixer la personalitat de qui se'ls enfrontà.

13. Chalmeta llegeix Bellido, sense identificar, i afegeix que hi havia un *castrum Bellido/Bellid* documentat a l'època prop de Montserrat. Es tracta del propietari de Castellbell (Bages), documentat l'any 924 (vegeu *Castells Catalans*, v, pp. 599-609 i F. JUNYENT I MAYDEU i A. MAZCUÑAN I BOIX, *Catalunya Romànica*, XI, pp. 179-180). Balañà aporta altres citacions de possibles *Bellit*-s i admet també la possibilitat d'una lectura errònia per *Banít* / Benet, però aquest antropònim no era utilitzat encara a Catalunya (vegeu Jordi BOLÒS i MASCLANS i Josep MORÁN i OCERINJÀUREGUI, *Repertori d'antropònims catalans* (RAC), IEC, Barcelona 1994). Malauradament, no podem avançar més cap a la seva identificació.

ralles des de bon matí fins a la posta de sol d'aquell dia. Dijous, 16 de juliol, l'estol els deixà i enfilà cap el riu Llobregat. L'exèrcit franc els perseguia des de la costa. Els musulmans els atacaren quan entraren a camp obert i es barrejaren. Començà una batalla campal. Els francs foren derrotats i els musulmans es desplegaren per la comarca. L'estol, indemne i enriquit, emprengué el retorn fins atènyer Tortosa, l'extrema del territori islàmic.

Com acabem de veure, la nostra proposta d'identificació toponímica incloïa la novetat de la pujada Ter amunt per arribar fins ben a prop de la població de Girona. De fet, això no sembla massa agosarat perquè la navegació per alguns dels braços del Ter era totalment factible a l'època, tal com mostra el *Cronicón de Santa Maria de Ullà*, segons còpia del pare Villanueva, que narra el saqueig de la canònica agustiniana d'aquesta població fet per unes naus andalusines procedents també de Mallorca, l'any 1178. ¿Era, però, massa atrevit, suposar aquesta penetració fluvial fins tant endins, és a dir fins a la Costa Roja? Val a dir que els col·legues arabistes, historiadors i geògrafs (Chalmenta i Balañà, entre altres) van considerar encertada aquesta hipòtesi i que, a més, vam disposar d'un nou element que contribuïa a reforçar-la.

Efectivament, els resultats de les excavacions arqueològiques fetes l'any 1998 per Josep Ma Nolla i el seu equip han localitzat recentment en el Camp del Congost un conjunt de sitges d'època romana baix republicana on s'emmagatzemaven els cereals que després, Ter avall, anirien cap al port d'Empúries, i d'allà, cap a Roma.¹⁴ Segons aquests investigadors, les sitges en qüestió, situades a la vora del riu però en un lloc enlairat 50 metres per tal de preservar-ne el contingut, han de relacionar-se amb l'*oppidum* de la muntanya de Sant Julià de Ramis. Més endavant, aquesta fortalesa es mantingué activa amb els visigots i també en època andalusina fins a l'ocupació de Girona pels francs. Resulta evident l'important paper que va tenir aquest castell en la vigilància de la Via Augusta i ara, amb aquesta notícia, podem afegir-hi també el seu paper en el control de la via fluvial que la troballa de les sitges i els atacs andalusins ens han permès d'establir.

Però, tal com dèiem, restava per identificar el lloc on vint-i-cinc naus van atracar per tal d'esperar les quinze més lleugeres, que havien navegat Ter endins. Es tracta del topònim que figura com a *Qālat Marwān* en el text que estem tractant. Gràcies també a la col·laboració d'altres investigadors, ara n'hem pogut treure el desllorigador: efectivament, Gabriel Martín, estudiós de la vila de Palamós, va tenir l'amabilitat de fer-nos arribar la hipòtesi de Pere Trijueque, segons la qual aquesta cala de Marwān, denominació que ja hem advertit que era un nom de persona,

14. J. BURCH, J.Mª NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA, D. VIVÓ, *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1. El sector de l'antiga església parroquial*, Ajuntament de Sant Julià, Diputació de Girona, Universitat de Girona, Girona 2001.